

Received: 2.09.2025
Accepted: 27.10.2025
Published: 30.12.2025

Roczniki Administracji i Prawa
Annals of The Administration and Law
2025, XXV, z. 4: s. 33-45
ISSN: 1644-9126
DOI: 10.5604/01.3001.0055.6495
<https://rocznikiadministracjiiprawa.publisherspanel.com>

Łukasz Czarnecki*
Nr ORCID: 0000-0002-0424-7188

KONSTYTUCJA MEKSYKU 1917 R. I JEJ ZNACZENIE DLA KONSTYTUCJONALIZMU SOCJALNEGO W AMERYCE ŁACIŃSKIEJ I KARAIBACH

MEXICO'S 1917 CONSTITUTION AND ITS SIGNIFICANCE FOR SOCIAL CONSTITUTIONALISM IN LATIN AMERICA AND THE CARIBBEAN

Streszczenie: Źródłem doktryny prawnej, która opiera się na postulatach równości i sprawiedliwości – czyli konstytucjonalizmu socjalnego – jest konstytucja Meksyku z 5 lutego 1917 r. Zawiera ona fundamentalne elementy konstytucjonalizmu oparte o prawo Narodu i ludu, które współgrają z prawami indywidualnymi. W jakim stopniu rewolucyjny komponent meksykańskiej konstytucji wpłynął na rozwój konstytucjonalizmu socjalnego w regionie państw Ameryki Łacińskiej? Konkluzja jest taka, że debata nad konstytucjonalizmem socjalnym w pierwszej połowie XX wieku wynikała z rewolucyjnych zmian, które niosła konstytucja Meksyku. Konstytucjonalizm socjalny regionu stanowi wkład w doktrynę związaną z prawami człowieka drugiej i trzeciej generacji, ale też otworzył puszkę Pandory dla zbrojnych interwencji, zamachów wojskowych i dyktatur militarnych, których celem było obalenie idei konstytucjonalizmu socjalnego.

Słowa kluczowe: konstytucjonalizm socjalny, prawa socjalne, prawa pracownicze, prawa własności, Meksyk

Summary: The source of legal doctrine based on the demands of equality and justice – that is, social constitutionalism – is the Constitution of Mexico of February 5, 1917. It contains the fundamental elements of constitutionalism based on the law of the Nation and the

* dr; Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Źródła finansowania publikacji: środki własne autora; e-mail: lukasz.czarnecki@uken.krakow.pl

people, which interact with individual rights. To what extent has the revolutionary component of the Mexican constitution influenced the development of social constitutionalism in the region of Latin American countries? The conclusion states that the debate over social constitutionalism in the first half of the 20th century stemmed from the revolutionary changes brought by Mexico's constitution. The region's social constitutionalism is a contribution to the doctrine over second- and third-generation human rights, but it also opened a Pandora's box for armed interventions, military coups and military dictatorships aimed at subverting the idea of social constitutionalism.

Keywords: social constitutionalism, social rights, labor rights, property rights, Mexico

WSTĘP

Konstytucja Meksyku z 5 lutego 1917 r. stanowi fundamentalne źródło konstytucjonalizmu socjalnego w obszarze zwłaszcza praw własności i praw pracowniczych¹. Wpłynęła na rozwój nowego myślenia nad epistemologią nowożytnej koncepcji ustawy zasadniczej. Konstytucja Meksyku jest eklektyczna, łączy elementy przedpozytywistyczne – nie podlega taksonomii prawniczej charakterystycznej dla pozytywizmu prawniczego². Wdraża elementy w obszarze praw socjalnych, które wpłynęły na kształtowanie konstytucjonalizmu socjalnego w państwach regionu Ameryki Łacińskiej, tworząc rejestr praw drugiej generacji³. Można zadać pytanie: w jakim stopniu rewolucyjny komponent meksykańskiej konstytucji wpłynął na rozwój konstytucjonalizmu socjalnego w regionie państw Ameryki Łacińskiej? Rozważania rozpoczniemy od analizy głównych elementów konstytucji Meksyku w obszarze prawa własności, rewindykacji ziemi i praw pracowniczych.

KONSTYTUCJA MEKSYKU: ŹRÓDŁO NOWEGO PARADYGMATU

Konstytucja Meksyku jest uznawana za pierwszą, która wdrożyła postulaty praw socjalnych w życie dotyczące praw pracowniczych i redystrybucji ziemi. Praca i własność stały się po raz pierwszy elementami fundamentalnymi refleksji wdrożonej do konstytucji. Venustiano Carranza jako Pierwszy Przewodniczący Wojska Konstytucyjnego Władzy Wykonawczej (*Primer Jefe del Ejército Constitucionalista Encargado del Poder Ejecutivo*) stał się *spiritus movens* rewolucji konstytucjonalnej. Propozycje Carranzы były tylko punktem odniesienia do właściwych

¹ Konstytucja Meksyku z 5 lutego 1917 r., DOF (Urzędowy Dziennik Federacji) 15.04.2025 r.

² L. Mezzetti, *La Constitución mexicana de 1917 en la perspectiva histórica: influencias y trascendencias: The Mexican Constitution of 1917*, „DPCE Online” 2020, nr 44(3), s. 3567-3580.

³ J. Carpizo, *La Constitución mexicana de 1917*, Meksyk, UNAM 1982.

przepisów uchwalonych w czasie obrad konstytuandy, czyli zgromadzenia narodowego w latach 1916-1917⁴.

Konstytucja Meksyku dzieli się na dwie części: pierwsza dogmatyczna, od art. 1 do 29, oraz druga, ustrojowa – od art. 30 do 136. Co ciekawe, ten podział nie jest dokonany według ścisłej klasyfikacji rodem z pozytywizmu, ale jest wyrazem eklektyzmu, przenikania się części dogmatycznej ustrojowej oraz relacji jednocześnie horyzontalnych i wertykalnych samych praw. I tak na przykład, prawa pracownicze zostały uregulowane zarówno w części dogmatycznej (art. 3), jak i w artykule 123.

Władza zwierzchnia (suwerenność) „należy do ludu” (*reside en el pueblo*) zgodnie z art. 39. I, jak podkreśla J. Czajowski, „Konsekwencje przyjęcia zasady suwerenności ludu przesądzają również o przyjęciu innych zasad naczelnych dotyczących organizacji funkcjonowania państwa. Z woli ludu było zorganizowanie się w państwo. Z woli suwerena meksykańskie Stany Zjednoczone są republiką demokratyczną, przedstawicielską, o ustroju federalnym”⁵. Szczególne miejsce posiadały prawo własności oraz prawa pracownicze, które regulowały prawo wertykalnie (między państwem a innymi podmiotami) i horyzontalnie (między osobami)⁶.

PRAWO WŁASNOŚCI: ART. 27

U genezy rewolucji, w Planie z San Luis, Francisco I. Madero obiecał rozwiązać problem redystrybucji ziem skoncentrowanych do tej pory w *latifundios*. Analiza zmian własności nie jest możliwa bez zrozumienia struktury *enkomien-dy*, narzuconej formy wyzysku przez konkwistadora – *de iure* brak tu własności konkwistadora, ale *enkomendero* miał uprawnienie, czyli *de facto* sprawował bezpośrednio nadzór nad terytorium. *Enkomienda* była enigmatyczną instytucją – nie przyznawała własności, ale *de facto* posiadała strukturę feudalną. Pozostaje do rozważenia problematyka *dominium*, czyli własności. W *De dominio infidelium et iusto bello* Alonso de la Veracruz stał na stanowisku, że ludność rdzenna ma prawo własności⁷. Po odzyskaniu niepodległości nie nastąpiło uwłaszczenie rdzennych mieszkańców. W drugiej połowie XIX wieku zaczęły powstawać latyfundia, czyli rozległe posiadłości ziemskie zarządzane przez klasę uprzywilejowaną. W odniesieniu do postulatów rewolucji propozycja podziału ziem została potwierdzona przez Venustianę Carranza. Art. 27 dotyczył własności i redystrybucji ziemi. Jednym z głównych żądań rewolucji – za sprawą Emiliano Zapaty – była

⁴ I.M. Laborde, *La revolución mexicana en la Constitución de 1917*, „Revista Uruguaya de Ciencia Política” 2018, nr 27(1), s. 153-173.

⁵ J. Czajowski, *System konstytucyjny Meksyku*, Warszawa 2009, s. 10.

⁶ C. Arese, *Los derechos humanos laborales en las Constituciones latinoamericanas (el centenario de la Constitución de Querétaro)*, „Revista latinoamericana de derecho social” 2017, nr 25, s. 183-202.

⁷ A. de la Veracruz, Fray, *De dominio infidelium et iusto bello*, I-II, UNAM Bibliotheca Humanistica Mexicana 2000.

repartycja wielkich obszarów ziemskich (*latyfundios*). Jednakże projekt Carranzy nie zyskał aprobaty członków Konstytuanty. Na główny projekt wpływ mieli: Pastor Rouaix, José Natividad Macías, José I. Lugo, Andrés Molina Enríquez, Rafael de los Ríos⁸. Pośród nich Molina Enríquez był twórcą idei prawa do własności kolektywnej wspólnoty, idei kontrastującej z wizją własności indywidualnej w oparciu o wolność jednostki⁹. Utworzenie *ejido*, czyli własności kolektywnej, było odpowiedzią na te paradygmaty.

Niezmieniona treść artykułu 27 odpowiada wielkiej pozycji Narodu – należy do niego własność ziem i wód pod, na oraz nad powierzchnią. Status prawny podłoża (*subsuelo*) uległ zmianie – w okresie kolonialnym należało ono do króla, natomiast zgodnie z postanowieniami konstytucji stało się własnością Narodu, co odzwierciedla społeczną funkcję prawa własności.

Przewidywano możliwość wyłączenia „wyłącznie na cele publiczne i za odškodowaniem”, ale tylko Naród ma zawsze prawo narzucić prywatnej własności zasady dyktowane przez interes publiczny. Zatem domena Narodu jest niezbywalna i niepodważalna, a koncesje mogą być udzielane przez Rząd Federalny wyłącznie osobom prywatnym lub spółkom cywilnym lub handlowym utworzonym zgodnie z prawem meksykańskim, pod warunkiem ustanowienia regularnych zakładów w celu eksploatacji przedmiotowych elementów oraz spełnienia wymogów ustanowionych przez prawo. Czajowski zauważa, że „zasadą przyjętą w konstytucji Meksyku jest uznanie, że bogactwa naturalne, niezależnie od tego, czy znajdują się w ziemi, czy w wodzie, usytuowane na terenie posiadłości prywatnych, są własnością narodu, a nie właściciela”¹⁰.

PRAWA PRACOWNICZE: ART. 5 ORAZ ART. 123

W wersji pierwotnej projektu konstytucji Venustiano Carranza nie myślał o rewolucyjnych zmianach. Dlatego artykuł dotyczący praw pracowniczych miał zostać nieznacznie zmieniony w porównaniu z rozwiązaniami konstytucji z 1857 r.¹¹ Dopiero konstytuanta 1916-1917 przyjęła rewolucyjne postulaty, wobec czego dodano nowy artykuł 123. Dowiadujemy się o tym z zapisanej debaty – pamiętników Debaty Kongresu Konstytucyjnego (*Diarios de los debates del Congreso Constituyente 1916-1917*), które omawiają i analizują wpływy różnych postulatów, które ukształtowały ostatecznie redakcję wspomnianych artykułów. Do głównych autorów nowych idei należeli m.in.

⁸ P. Rouaix, *Génesis de los artículos 27 y 123 de la Constitución Política de 1917*, México, Secretaría de Cultura, Instituto Nacional de Estudios históricos de las Revoluciones de México, 2016, s. 30.

⁹ D. Marino, *El problema de la tierra y la propiedad comunal indígena en Andrés Molina Enríquez. Antes y después de la Revolución*, „Iztapalapa: Revista de Ciencias Sociales y Humanidades” 2001, nr 51, s. 205-224.

¹⁰ J. Czajowski, *System konstytucyjny...*, s. 16.

¹¹ Treść art. 5 konstytucji 1857 r. jest podobna do tej przedstawionej przez V. Carranzę.

deputowani: Pastor Rouaix, Heriberto Jara, José Natividad Macías, Rafael de los Ríos. W art. 123, złożonym z 30 uprawnień, numerowanych cyframi rzymskimi, przyjęto: 8-godzinny dzień pracy (punkt I); praca w zmianie nocnej: maks. 7 godzin (punkt II); praca dla osób w wieku od 12 do 16 lat, 6-godzinna; zakaz pracy dzieci i osób poniżej 12. roku życia (punkt III); na każde 6 dni, co najmniej jeden dzień odpoczynku (punkt IV); ochrona kobiet w okresie macierzyńskim (punkt V); godna płaca minimalna (punkt VI); równe wynagrodzenie, bez względu na płeć lub narodowość (punkt VII); płatność w legalnym środku płatniczym, a nie w naturze (punkt X); wynagrodzenie za nadgodziny (punkt XI); godziwe warunki pracy (punkt XII); rozwój infrastruktury okołopracowniczej (punkt XIII); odpowiedzialność pracodawcy za wypadki przy pracy (punkt XIV); właściwe miejsca pracy (punkt XV); prawo do zrzeszania się i strajku (punkt XVI); prawo do strajku (*huelga*) i do zaprzestania pracy (*paro*) dla pracowników (*obreros*) i pracodawców (*patronos*) (punkt XVII)¹²; prawo do strajku (*huelga*), którego celem było osiągnięcie równowagi między faktorem produkcji (punkt XVIII); prawo do zaprzestania pracy, gdy jest nadmiar produkcji (punkt XIX); obowiązkowe postępowanie pojednawcze i arbitraż (punkt XX); okoliczności zakończenia stosunku pracy, gdy patron lub pracownik nie skorzystają z arbitrażu (punkt XXI); odszkodowanie za nieuzasadnione zwolnienie (punkt XXII); zakaz „*tiendas de raya*”¹³ (punkt XXVII); za społecznie użyteczne uważa się ustanowienie Powszechnych Funduszy Ubezpieczeniowych dotyczących inwalidztwa, życia, przymusowego zaprzestania pracy, wypadków i in. (punkt XXIX); podobnie spółdzielnie, których celem jest budowa niedrogich i higienicznych domów, przeznaczonych do nabycia przez pracowników w określonym czasie, będą uważane za użyteczne społecznie (punkt XXX).

WPŁYW KONSTITUCJI MEKSYKU 1917 R. NA KONSTITUCJONALIZM REGIONALNY DO PIERWSZEJ POŁOWY XX WIEKU I JEJ REPERKUSJE

Konstytucja Meksyku wywarła wpływ na ustawy zasadnicze m.in. Peru, Chile, Brazylii, Boliwii, Ekwadoru oraz Kuby. Stanowiła podłoże prawa w ramach nowego paradygmatu praw socjalnych. W przypadku Peru konstytucja z 1920 r. jest pierwszą ustawą zasadniczą w regionie, która zawiera prawa socjalne, obejmując „prawa socjalne, nie jako żądanie świadczeń od państwa, tak jak je rozumiemy dzisiaj, ale raczej jako pewnego rodzaju ograniczenie kwestii pracy i rolnictwa dla jednostek”¹⁴. W tytule IV, zatytułowanym „Gwarancje socjalne”, zaznacza się bez-

¹² Strajk, w znaczeniu *huelga*, jest przewidziany prawem, zaprzestanie pracy (*paro*) też ma wymiar strajku, lecz jest to aktywność spontaniczna, nieregulowana *de iure*.

¹³ *Tiendas de raya* – punkty zakupu artykułów po zawyżonej cenie, czasem u tego samego pracodawcy.

¹⁴ M. Orbegoso Silva, *Los derechos sociales en Perú. La influencia de la Constitución mexicana de 1917*, „Revista IUS” 2016, nr 10 (38), s. 14.

pośredni wpływ konstytucji Meksyku¹⁵ – art. 37 przyznaje Narodowi szczególną funkcję: „Naród uznaje wolność zrzeszania się i wolność zawierania umów. Ich charakter i warunki są regulowane przez prawo”. W art. 38 zapisano: „Własność jest nienaruszalna, zarówno materialna, intelektualna, literacka, jak i artystyczna”. W art. 47 podkreślono naczelną funkcję państwa: „Państwo stanowi prawo dotyczące ogólnej organizacji i bezpieczeństwa pracy przemysłowej oraz gwarancji życia, zdrowia i higieny. Ustawa określa maksymalne warunki pracy i minimalne wynagrodzenie w zależności od wieku, płci, charakteru pracy oraz warunków i potrzeb różnych regionów kraju. Odszkodowania za wypadki przy pracy są obowiązkowe i wypłacane w sposób określony przez prawo”.

W Chile konstytucja z 1925 r. wprowadzała po raz pierwszy odniesienie do praw socjalnych, co również jest nawiązaniem do konstytucji Meksyku. Zgodnie z art. 2 władza zwierzchnia (suwerenność) „zasadniczo należy do narodu” (*La Soberanía reside esencialmente en la Nación*), czyli podobnie jak w art. 39 konstytucji Meksyku, który stanowi, że „suwerenność należy do ludu”¹⁶. Konstytucja przewidywała wywłaszczenie, za odpowiednim odszkodowaniem, oraz szczególną rolę Państwa, które mogło dokonać ekspropriacji ze względu na ważny interes publiczny: „Wykonywanie prawa własności podlega ograniczeniom lub zasadom wymagającym do utrzymania i rozwoju porządku społecznego, i w tym sensie prawo może nakładać obowiązki lub służebności użyteczności publicznej na rzecz ogólnych interesów państwa, zdrowia obywateli i zdrowia publicznego” (art. 10 pkt 10). Widać tu bezpośredni wpływ konstytucji Meksyku. I w odniesieniu do praw pracowniczych: „Ochrona pracy, przemysłu i opieki społecznej, zwłaszcza w odniesieniu do zdrowych warunków mieszkaniowych i ekonomicznych warunków życia, tak aby zapewnić każdemu mieszkańcowi minimum dobrobytu, odpowiednie do zaspokojenia jego osobistych potrzeb i potrzeb jego rodziny” (art. 10 pkt 14).

Pół wieku później Salvador Allende będzie głosił postulaty konstytucji meksykańskiej 1917 r. W odniesieniu do praw pracowniczych w odezwie z 1972 r. wzywał do uchwalenia nowej konstytucji, która będzie spełniała postulaty pracowników, aby osiągnąć „stabilność zatrudnienia i godną płacę minimalną dla pracowników i ich rodzin. (...) Potrzeba przewyciężenia różnic między pracą fizyczną a umysłową oraz między miastem a wsią. Pracownicy powinni kierować przedsiębiorstwami. Związki zawodowe powinny zostać uznane konstytucyjnie”¹⁷. Allende będzie też orędownikiem reformy rolnej i nacjonalizacji bogactw naturalnych (zwłaszcza miedzi).

¹⁵ Konstytucja Peru z 18 stycznia 1920 r., https://www.leyes.congreso.gob.pe/Documentos/constituciones_ordenado/CONSTIT_1920/Cons1920_TEXTO.pdf [dostęp: 25.10.2025].

¹⁶ Konstytucja Chile z 18 września 1925 r., <https://obtienearchivo.bcn.cl/obtienearchivo?id=documentos/10221.1/70668/1/199248.pdf&origen=BDigital> [dostęp: 25.10.2025].

¹⁷ S. Allende, *La nueva Constitución. Discurso de 1972*, [w:] F. Modak (red.), *Salvador Allende: pensamiento y acción*, Buenos Aires: CLACSO - FLACSO - Brasil 2008, s. 99-100.

Konstytucja Brazylii z 1934 r. wdrażała pierwsze ustawodawstwo w zakresie praw socjalnych. Miała ona krótki żywot, bo w następstwie zamachu stanu Getúlio Vargasa została uchwalona nowa konstytucja w 1937 r., dając początek okresu „Estado Novo” (konstytucja zwana też „polską”, bo nawiązująca do konstytucji kwietniowej z 1935 r.). Konstytucja z 1934 r. postulowała 8-godzinny dzień pracy, godziwe wynagrodzenie minimalne, brak różnic w wynagrodzeniu za tę samą pracę ze względu na wiek, płeć, narodowość lub stan cywilny (art. 121)¹⁸.

Konstytucja uchwalona 3 lata później szła dalej w kwestii pracy i w art. 136 głosiła „O trabalho é um dever social” (Praca jest obowiązkiem społecznym)¹⁹. Wyznaczała silną rolę państwa (interwencjonizm), wpływ na życie społeczne i prawa socjalne²⁰. Art. 136, podobnie jak meksykański art. 123, szczegółowo wymienia prawa pracownicze²¹. Konstytucja w przypadku własności nie odnosi się do niej

¹⁸ Konstytucja Brazylii z 16 lipca 1934 r., <https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Brazil/brazil34.html> [dostęp: 25.10.2025].

¹⁹ Konstytucja Brazylii z 10 listopada 1937 r., <https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Brazil/brazil37.html> [dostęp: 25.10.2025].

²⁰ C.A. Meireles Júnior, *Entrelaçamento entre autoritarismo e garantia de direitos sociais no governo Getúlio Vargas (1937-1945): a questão social trabalhista no estado novo*, Fortaleza 2016.

²¹ Konstytucja Brazylii z 10 listopada 1937 r., art. 137. Ustawodawstwo pracy przestrzega, oprócz innych, następujących zasad:

- a) zbiorowe umowy o pracę zawarte przez prawnie uznane stowarzyszenia pracodawców, pracowników, artystów i specjalistów mają zastosowanie do wszystkich pracowników, pracowników, artystów i specjalistów, których reprezentują;
- b) zbiorowe umowy o pracę obowiązkowo określają czas ich trwania, wysokość i zasady wynagradzania, dyscyplinę wewnętrzną i godziny pracy;
- c) rodzaj wynagrodzenia powinien być najbardziej odpowiedni do potrzeb pracownika i przedsiębiorstwa;
- d) pracownicy mają prawo do cotygodniowego odpoczynku w niedziele oraz, w granicach wymagań technicznych firmy, w święta cywilne i religijne, zgodnie z lokalną tradycją;
- e) po roku nieprzerwanej pracy w przedsiębiorstwie pracy ciągłej pracownik będzie uprawniony do corocznego płatnego urlopu;
- f) w przedsiębiorstwach pracy ciągłej rozwiązanie stosunku pracy, w przypadku którego pracownik nie podał przyczyny, a prawo nie gwarantuje mu stabilności zatrudnienia, uprawnia go do odszkodowania proporcjonalnego do przepracowanych lat;
- g) w przedsiębiorstwach o ciągłym zatrudnieniu zmiana właściciela nie powoduje rozwiązania umowy o pracę, a pracownicy zachowują swoje prawa u nowego pracodawcy;
- h) płaca minimalna, zdolna zaspokoić, zgodnie z warunkami każdego regionu, normalne potrzeby siły roboczej;
- i) ośmiogodzinny dzień pracy, który może zostać skrócony i wydłużony wyłącznie w przypadkach przewidzianych prawem;
- j) praca w porze nocnej, z wyjątkiem przypadków, gdy jest wykonywana okresowo w systemie zmianowym, jest wynagradzana według wyższej stawki niż praca dzienna;
- k) zakaz pracy dla nieletnich poniżej czternastego roku życia; praca nocna dla nieletnich poniżej szesnastego roku życia, a w niezdrowych branżach dla nieletnich poniżej osiemnastego roku życia i kobiet;
- l) pomoc medyczna i higieniczna dla pracowników i kobiet w ciąży, które mają zagwarantowany okres odpoczynku przed i po porodzie, bez uszczerbku dla ich wynagrodzenia;
- m) instytucja ubezpieczenia emerytalnego, rentowego, na życie i od wypadków przy pracy;
- n) stowarzyszenia pracowników mają obowiązek zapewnienia swoim członkom pomocy lub wsparcia w odniesieniu do praktyk administracyjnych lub sądowych dotyczących ubezpieczenia od wypadków przy pracy i ubezpieczenia społecznego.

tak bezpośrednio, jak to ma miejsce w konstytucji Meksyku; jednocześnie w preambule stwierdza: „Postanawia zapewnić narodowi (Nação) jedność, poszanowanie jego honoru i niepodległości, a Brazylijczykom, w ramach reżimu pokoju politycznego i społecznego, warunki niezbędne dla jego bezpieczeństwa, dobrobytu”.

W literaturze podkreśla się wpływ konstytucjonalizmu meksykańskiego na kształtowanie praw socjalnych dekady lat trzydziestych²². Należy stwierdzić, że konstytucjonalizm brazylijski, implementując idee państwowego interwencjonizmu, z silną windykacją praw socjalnych, nie pozostał bez odpowiedzi przez siły sprzeciwiające się progresywnym ideom. Lewicowy prezydent João Goulart został obalony w 1964 r. – z pomocą USA²³ – w wyniku czego rozpoczął się mroczny okres dyktatury militarnej (*juntas*), co było w jakiejś części spowodowane konstytucjonalizmem socjalnym lat trzydziestych.

Konstytucja Boliwii z 1938 r. – wzorująca się na konstytucji Meksyku – wdrażała reformy w obszarze praw socjalnych, odnosząc się do zasad sprawiedliwości społecznej²⁴. W art. 121 podkreślono: „Praca i kapitał, jako czynniki produkcji, korzystają z ochrony państwa”²⁵. W art. 17 wyrażono ideę własności i jej funkcję społeczną: „Własność jest nienaruszalna, pod warunkiem że spełnia funkcję społeczną; wywłaszczenie może być nałożone ze względu na użyteczność publiczną, kwalifikowaną zgodnie z prawem i po sprawiedliwym odszkodowaniu”. Odmienienie niż w przypadku Meksyku, ale w tym samym znaczeniu o społecznej własności – własność ziem należy do Państwa (w Meksyku do Narodu), na podstawie art. 107 Konstytucji Boliwii: „Oprócz własności, której prawo nadaje ten przymiot, wszystkie ziemie przemysłu wydobywczego, nieużytki ze wszystkimi ich bogactwami naturalnymi, jeziora, rzeki i wody lecznicze, a także wszystkie siły fizyczne podatne na eksploatację gospodarczą, stanowią pierwotną domenę Państwa, oprócz własności, której prawo obecnie nadaje ten przymiot”. W art. 16 podkreślano związek z ekonomią państwa: „Reżim gospodarczy musi zasadniczo odpowiadać zasadom sprawiedliwości społecznej, które mają na celu zapewnienie wszystkim mieszkańcom godną egzystencję właściwą dla istoty ludzkiej”.

Reformy obejmowały wdrożenie 8-godzinnego dnia pracy, płacę minimalną, ubezpieczenie społeczne i prawa związków zawodowych. W art. 126 podkreślano: „Prawo do strajku jest uznawane za środek obrony pracowników” (lecz nie było tu charakterystycznego dla meksykańskiego ustawodawstwa podziału na *hulega*

²² G. Ferreira Santos, *La constitucionalización de los derechos sociales: puentes entre Brasil y México*, „Revista IUS” 2016, nr 10(38).

²³ P. Parker, *Brazil and the Quiet Intervention, 1964*, Texas University Press 2014.

²⁴ J.A. Rivera, *La influencia de la Constitución mexicana de 1917 en el sistema constitucional boliviano*, H. Fix Fierro, E. Ferrer Mac-Gregor, *México y la Constitución de 1917 r. Influencia extranjera y trascendencia internacional. Derecho comparado. Segunda parte*, Meksyk, IJ-UNAM, 2017, s. 338.

²⁵ Konstytucja Boliwii z 30 października 1938 r., <https://www.cervantesvirtual.com/obra/constitucion-politica-de-30-de-octubre-de-1938/> [dostęp: 25.10.2025].

oraz *paro*). W konsekwencji w konstytucji Boliwii była wyrażona idea przejścia do idei „Państwa” interwenującego, prekursora wielu późniejszych reform. Funkcja społeczna własności, zwłaszcza podłoża (*subsuelo*) oraz często ukrytych bogactw naturalnych miała ważne znaczenie dla podkreślenia społecznej funkcji własności²⁶.

Konstytucja Ekwadoru z 16 marca 1929 r. – jako wynik pięciomiesięcznych obrad konstytuancy, która pierwszy raz zebrała się na posiedzeniu w Quito 9 października 1928 r. – bezpośrednio odwoływała się do osiągnięć konstytucyjnych Meksyku, regulując nowe prawa drugiej generacji w art. 151, z 30 punktami. Pośród deputowanych konstytuancy znajdowali się konserwatyści, liberałowie oraz socjaliści²⁷. Identycznie jak w przypadku Meksyku, suwerenność „należy do ludu” (art. 3. *La soberanía reside esencialmente en el pueblo, quien la ejerce por medio de los Poderes Públicos que la Constitución establece*)²⁸.

Ochrona praw socjalnych, sprawiedliwość społeczna oraz osiągnięcie dobrostanu stanowiło cel konstytucji. Opowiadała się ona za interwencją Państwa w ochronę bogactw naturalnych: „Państwo ma władzę nad wszystkimi minerałami lub substancjami, które w żyłach, mantach lub złożach stanowią złoża o charakterze odrębnym od składników gruntu” (art. 151 pkt 14). Konstytucja strzegła praw pracowniczych, ale bez wskazania maksymalnego czasu pracy: „Państwo chroni w szczególności robotnika i chłopca oraz stanowi prawo w celu urzeczywistnienia zasad sprawiedliwości w porządku życia gospodarczego, zapewniając wszystkim minimum dobrobytu odpowiadającego godności ludzkiej. Ustawa ustali maksymalny dzień pracy i formalnie określi płace minimalne, w szczególności w odniesieniu do kosztów utrzymania oraz warunków i potrzeb różnych regionów kraju. Określi również obowiązkowy tygodniowy odpoczynek i zapewni ubezpieczenie społeczne” (art. 151 pkt 18).

W następnej ustawie zasadniczej z 1945 r. kontynuowano wdrażanie systemu ochrony praw socjalnych i pracowniczych, wyrażonych już w art. 1: „Naród Ekwadorski jest ukonstituowany jako niepodległe, suwerenne, demokratyczne i unitarne państwo, pod reżimem wolności, sprawiedliwości, równości i pracy, z celem promowania indywidualnego i zbiorowego dobrobytu oraz wspierania ludzkiej solidarności”²⁹.

Utrzymana w duchu konstytucji meksykańskiej konstytucja Kuby 1940 r. – przyjęta w okresie administracji prezydenta Fulgencio Batisty – zobowiązuje do walki

²⁶ H.S. Klein, „Social Constitutionalism” in *Latin America: The Bolivian Experience of 1938*, „The Americas” 1966 nr 22(3), s. 258.

²⁷ H. Salgado Pesantes, *100 años de la Constitución mexicana: su influencia en el constitucionalismo ecuatoriano*, H. Fix Fierro, E. Ferrer Mac-Gregor (red.), *México y la Constitución de 1917 r. Influencia extranjera y trascendencia internacional. Derecho comparado. Segunda parte*, Meksyk, IJ-UNAM, 2017, s. 301.

²⁸ Konstytucja Ekwadoru z 16 marca 1929 r., https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/constitucion-de-la-republica-de-ecuador-el-26-de-marzo-1929/html/47f51947-6b67-442f-8d-33-13c941391362_2.html [dostęp: 25.10.2025].

²⁹ Konstytucja Ekwadoru z 6 marca 1945 r., <https://www.asambleanacional.gob.ec/documentos/biblioteca/constituciones-del-ecuador/Constitucion-1945/1945-Documento-transcrito.pdf> [dostęp: 25.10.2025].

z ubóstwem i nierównościami. Tytuł VI konstytucji wyrażał dwa obszary realizacji praw socjalnych i brzmiał: „O pracy i własności”; artykuły od 61 do 86 regulowały problematykę praw pracowniczych, zaś od art. 87 do 96, prawa własności³⁰. W odniesieniu do pracy: „Art. 60. Praca jest niezbywalnym prawem jednostki. Państwo wykorzysta dostępne mu środki w celu zapewnienia zatrudnienia wszystkim tym, którym go brakuje, i zapewni wszystkim pracownikom, zarówno fizycznym, jak i umysłowym, warunki ekonomiczne niezbędne do godnej egzystencji”. Konstytucja gwarantowała prawo do własności prywatnej: „Art. 87. Państwo kubańskie uznaje istnienie i legalność własności prywatnej w jej najszerszej koncepcji funkcji społecznej i bez ograniczeń innych niż te ustanowione przez prawo ze względu na konieczność publiczną lub interes społeczny”. Poza postulatami pracowniczymi konstytucja ustanawiała *Corte Constitucional Social* do zagwarantowania tych praw³¹. Podobnie jak w konstytucji Meksyku został potraktowany status prawny podłoża (*subsuelo*): „Art. 88. Podłoże należy do Państwa, które może udzielać koncesji na jego eksploatację zgodnie z przepisami ustawy. Własność górnicza przyznana i nieeksploatowana w terminie ustalonym przez prawo będzie uznana za nieważną i zwrócona Państwu”.

PODSUMOWANIE

Konstytucja Meksyku z 1917 r. ma ogromne znaczenie nie tylko dla zrozumienia meksykańskiej historii konstytucyjnej i – bardziej ogólniej – historii całego regionu, ale dla zrozumienia konstytucjonalizmu socjalnego. Konstytucje krajów latynoamerykańskich tutaj analizowane – z wyjątkiem konstytucji meksykańskiej – zostały uchwalone w ramach kultury prawnej charakterystycznej dla regionu³². Konstytucja Meksyku stanowi *pars pro toto* konstytucjonalizmu socjalnego regionu. Analiza przeprowadzona w artykule pozwoliła zauważyć, że formy doktryny praw socjalnych – praw pracowniczych i własności – różniły się w sposobie rejestru na poziomie narodowym.

Konstytucja meksykańska wpłynęła na kształtowanie praw socjalnych w pierwszej połowie dwudziestego wieku. Konstytucjonalizm socjalny stanowi odpowiedź na kształtowany w dziewiętnastym wieku konserwatyzm, liberalizm, który wraz z radykalizmem doprowadził do wybuchu rewolucji meksykańskiej 1910 r.³³ W niemieckiej doktrynie pojawia się stanowisko, że idee socjalne konstytucji Meksyku stanowią podstawę „nowego konstytucjonalizmu latynoamerykańskiego”, jednak-

³⁰ Konstytucja Kuby z 1 lipca 1940 r., <https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Cuba/cuba1940.html#mozTocId710303> [dostęp: 25.10.2025].

³¹ J.C. Guanche, *La Constitución de 1940: una reinterpretación*, „Cuban Studies” 2017, nr 45, s. 66.

³² O roli kultury vide: F. Mickus, *Kultura, język i konstrukcja społeczna*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2023, zeszyt specjalny, XXIII, s. 129-142.

³³ R. Gargarella, *Latin American Constitutionalism 1810-2010. The Engine Room of the Constitution*, Oxford University Press 2013, s. 197.

że pogląd ten nie opiera się na wiarygodnych przesłankach – konstytucje regionu są tak różne, a ich trwałość (kazus Meksyku) nie oznacza gwarancji ciągłości, bo konstytucja Meksyku 1917 r. jest fundamentalnie inna obecnie, której treść na skutek współczesnych nowelizacji odbiega od tej pierwotnej³⁴.

Po drugiej wojnie światowej konstytucje regionu weszły w orbitę zimnowojennego dyskursu, wynikiem czego były konfrontacje reżimów progresywnych z jednej strony oraz konserwatywnych – z drugiej. Konstytucja Meksyku otworzyła puszkę Pandory między siłami progresywnymi, które źródła inspiracji upatrywały w meksykańskiej ustawie zasadniczej, a siłami konserwatywnymi utożsamianymi nierzadko z dyktaturami militarnymi.

W pierwszej dekadzie XXI wieku zostały uchwalone nowe konstytucje w Wenezueli (1999 r.), Ekwadorze (2008 r.), Boliwii (2009 r.) jako odpowiedź na neoliberalizm; państwo musi interweniować, aby osiągnąć realizację i gwarancję praw człowieka. Kwestionują one ideę praworządności, opartą na kulturze prawnej Oświecenia³⁵. Prawa obywatelskie i polityczne mają implikacje społeczne, ponadto paradygmat antropocentryczny uległ przekształceniu i po raz pierwszy uznaje się prawa Ziemi.

Współcześnie prawa człowieka trzeciej generacji, których drogowskaz wskazała konstytucja meksykańska, są definiowane w ramach prawa dobrostanu, godności życia, harmonii wymiaru społeczno-kolektywnego oraz indywidualnych potrzeb, praw odnoszących się do ziemi jako Matki Ziemi. Społeczna odpowiedzialność i funkcja Narodu mają wymiar fundamentalny.

Bibliografia

Literatura

Allende S., *La nueva Constitución. Discurso de 1972*, [w:] F. Modak (red.) *Salvador Allende: pensamiento y acción*, Buenos Aires 2008.

Arese C., *Los derechos humanos laborales en las Constituciones latinoamericanas (el centenario de la Constitución de Querétaro)*, „Revista latinoamericana de derecho social” 2017, nr 25.

Bogdandy A. von, *Ius Constitutionale Commune En América Latina: Una Mirada a Un Constitucionalismo Transformador (Ius Constitutionale Commune in Latin America: A Look at a Transformative Constitutionalism)*, „Revista Derecho Del Estado” 2015, nr 34, <https://ssrn.com/abstract=2637448>

³⁴ A. von Bogdandy, *Ius Constitutionale Commune En América Latina: Una Mirada a Un Constitucionalismo Transformador (Ius Constitutionale Commune in Latin America: A Look at a Transformative Constitutionalism)*, „Revista Derecho Del Estado” 2015, nr 34, s. 7.

³⁵ D. Fleszer, K. Małyśa, *Wokół problematyki praworządności*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2022, 2, XXII, s. 31-42.

- Carpizo J., *La Constitución mexicana de 1917*, Meksyk 1982.
- Czajowski J., *System konstytucyjny Meksyku*, Warszawa 2009.
- Ferreira Santos G., *La constitucionalización de los derechos sociales: puentes entre Brasil y México*, „Revista IUS” 2016, nr 10, vol. 38, http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1870-21472016000200002&lng=es&tlng=es.
- Fleszer D., Małysa K., *Wokół problematyki praworządności*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2022, 2, XXII.
- Gargarella R., *Latin American Constitutionalism 1810-2010. The Engine Room of the Constitution*, Oxford 2013.
- Guanche J.C., *La Constitución de 1940: una reinterpretación*, „Cuban Studies” 2017, nr 45.
- INHERM, *Diarios de los debates del Congreso Constituyente de 1916-1917*, Meksyk 2013, https://inehrm.gob.mx/es/inehrm/LLC_2017_Diario_debates_congreso_1916_1917_.
- Klein H.S., „Social Constitutionalism” in *Latin America: The Bolivian Experience of 1938*, „The Americas” 1966, nr 22, vol. 3.
- Laborde I.M., *La revolución mexicana en la Constitución de 1917*, „Revista Uruguaya de Ciencia Política” 2018, nr 27(1).
- Marino D., *El problema de la tierra y la propiedad comunal indígena en Andrés Molina Enríquez. Antes y después de la Revolución*, „Iztapalapa: Revista de Ciencias Sociales y Humanidades” 2001, 51.
- Meireles Júnior C.A., *Entrelaçamento entre autoritarismo e garantia de direitos sociais no governo Getúlio Vargas (1937-1945): a questão social trabalhista no estado novo*, Fortaleza 2016.
- Mezzetti L., *La Constitución mexicana de 1917 en la perspectiva histórica: influencias y trascendencias: The Mexican Constitution of 1917*, „DPCE Online” 2020, nr 44(3).
- Mickus F., *Kultura, język i konstrukcja społeczna*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2023, zeszyt specjalny XXIII.
- Orbego Silva M., *Los derechos sociales en Perú. La influencia de la Constitución mexicana de 1917*, „Revista IUS” 2016, nr 10, vol. 38.
- Parker P., *Brazil and the Quiet Intervention*, 1964, Austin 2014.
- Rivera S.J.A., *La influencia de la Constitución mexicana de 1917 en el sistema constitucional boliviano*, [w:] H. Fix Fierro, E. Ferrer Mac-Gregor (red.), *México y la Constitución de 1917 r. Influencia extranjera y trascendencia internacional. Derecho comparado. Segunda parte*, Meksyk 2017.
- Rouaix P., *Génesis de los artículos 27 y 123 de la Constitución Política de 1917*, México 2016.
- Salgado Pesantes H., *100 años de la Constitución mexicana: su influencia en el constitucionalismo ecuatoriano*, [w:] H. Fix Fierro, E. Ferrer Mac-Gregor (red.), *México y la Constitución de 1917 r. Influencia extranjera y trascendencia internacional. Derecho comparado. Segunda parte*, Meksyk 2017.

Akty normatywne

Konstytucja Brazylii z 16 lipca 1934 r., <https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Brazil/brazil34.html>.

Konstytucja Brazylii z 10 listopada 1937 r., <https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Brazil/brazil37.html>

Konstytucja Boliwii z 30 października 1938 r., <https://www.cervantesvirtual.com/obra/constitucion-politica-de-30-de-octubre-de-1938/>.

Konstytucja Chile z 18 września 1925 r., <https://obtienearchivo.bcn.cl/obtienearchivo?id=documentos/10221.1/70668/1/199248.pdf&origen=BDigital>.

Konstytucja Ekwadoru z 16 marca 1929 r., https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/constitucion-de-la-republica-de-ecuador-el-26-de-marzo-1929/html/47f51947-6b67-442f-8d33-13c941391362_2.html.

Konstytucja Ekwadoru z 6 marca 1945 r., <https://www.asambleanacional.gob.ec/documentos/biblioteca/constituciones-del-ecuador/Constitucion-1945/1945-Documento-transcrito.pdf>.

Konstytucja Kuby z 1 lipca 1940 r., <https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Cuba/cuba1940.html#mozTocId710303>.

Konstytucja Meksyku z 5 lutego 1917 r., DOF 5.02.1917, <https://www.constitucionpolitica.mx/versiones-antiores/1917> oraz wersja najnowsza DOF 15.04.2025.

Konstytucja Peru z 18 stycznia 1920 r., https://www.leyes.congreso.gob.pe/Documentos/constituciones_ordenado/CONSTIT_1920/Cons1920_TEXTO.pdf.